

Agnieszka Teterycz-Puzio

Przyczyny i cele najazdów litewskich na ziemię sandomierską w XIII w

---

Rocznik Lubelski 35, 9-22

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Przyczyny i cele najazdów litewskich na ziemię sandomierską w XIII w.¹

Wyprawy zbrojne Litwinów o charakterze rabunkowym na ziemię polskie częste w XIII w., dotyczą głównie Mazowsza i ziemi sandomierskiej. Jednak książęta litewscy w XIII w. byli nie tylko najeźdźcami, stawali się też sojusznikami zwłaszcza książąt mazowieckich, którzy jako pierwsi z książąt polskich nawiązali kontakty z Litwinami. Poruszając temat najazdów litewskich nie można pominąć relacji z księstwami ruskimi oraz Jaćwieżą, którą Litwa traktowała jako teren swoich wpływów. Najazdy litewskie na Małopolskę pozostają zwykle w związku z relacjami mazowiecko-małopolskimi i mazowiecko-litewskimi.

Już najazdy litewskie w I połowie XIII w. są ściśle związane z polityką małopolską Konrada Mazowieckiego. Ze względu na położenie swojej dzielnicy Konrad był zmuszony do prowadzenia intensywnej polityki wschodniej, dodatkowo wykorzystywał wschodnich sąsiadów w swoich dążeniach do opanowania Krakowa. Porozumienie z Rusią miało mu zapewnić pomoc w zdobyciu władzy w Małopolsce, Romanowicze zaś traktowali go jako sprzymierzeńca w walce o Halicz². Podobnie Konrad wykorzystywał pogańskich Litwinów.

Konrad wyprawiał się na Kraków w 1229 r., 1241 r., 1243 r., 1244 r., 1246 r.³ We wszystkich wyprawach na Małopolskę według Jana Długosza brali udział Litwini⁴. Ich obecność w 1241 r. kwestionował B. Włodarski uważając, że Jan Długosz, niechętny Konradowi, przypisywał mu zbyt często korzystanie z pomocy Litwinów⁵, G. Błaszczyk uznał taką argumentację za dyskusyjną⁶. Z punktu widzenia Litwy

---

1 Pojęcie *terra Sandomiriensis* (ziemia sandomierska) w XIII w. obejmuje północną część księstwa krakowsko-sandomierskiego (m.in. terytorium wislickie, radomskie, lubelskie). Zob. A. Teterycz-Puzio, *Małopolska w ustroju Polski piastowskiej ze szczególnym uwzględnieniem terytorium sandomierskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2000, t. 53, z. 1, s. 93-116; Eadem, *Status dzielnicy krakowsko-sandomierskiej w XIII w. (dcucatus, terra, provincia, territorium, districtus, castelania)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2006, t. 58, z. 2, s. 135-151. Tam też o użyciu terminu „ziemia lubelska” w XIII w.

2 B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1966, s. 134

3 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. I: *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 35, tab. 1. *Chronologia najazdów litewskich na Polskę w XIII-XIV w.*

4 J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 1975, t. J. Mrukówna, ks. 7-8, s. 36, 49, 55, 67-68.

5 B. Włodarski, *Polityczne plany Konrada I księcia mazowieckiego*, Toruń 1971, s. 55, przyp. 312.

6 G. Błaszczyk, *op. cit.*, s. 36.

Polska, zwłaszcza po najeździe mongolskim w 1241 r., nie była poważnym zagrożeniem, Litwę od Polski oddzielał też pas ziemi Jaćwiągów⁷.

W bitwie pod Suchodołem w maju 1243 r. doszło do decydującej rozprawy zwolenników księcia krakowskiego Bolesława Wstydlivego z panującym w Małopolsce od 1241 r. Konradem Mazowieckim, któremu pomagały oddziały Przemysła I oraz księcia opolskiego Mieszka. Rycerstwo małopolskie dowodzone przez Klemensa z Ruszczy pokonało Konrada i jego sojuszników. Jan Długosz wspominał o pomocy udzielonej Konradowi przez Litwinów i Jaćwiągów⁸, co zakwestionował J. Powierski, który zauważył, że Litwini w tym okresie najeżdżali ziemie ruskich sprzymierzeńców Konrada, poza tym doszło wtedy do współdziałania Litwinów, powstańców pruskich i księcia pomorskiego Świętopełka może przeciw Krzyżakom⁹. Podobnie zdaniem G. Białuńskiego udział Jaćwiągów w tej bitwie wydaje się wątpliwy, gdyż liczne wzmianki rocznikarskie (poza Janem Długoszem) donosząc o przytoczonych wyżej wydarzeniach o tym nie wspominają¹⁰. Natomiast jak podaje Kronika wielkopolska – źródło bliskie wydarzeniom, bo według B. Kürbis powstałe w latach 70-tych XIII wieku¹¹ – Litwini znajdowali się w oddziałach Konrada w 1243 r. podczas jego wyprawy na dobra biskupa krakowskiego Prandoty, który następnie rzucił klątwę na jej uczestników, potwierdzoną przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Pełkę¹².

W 1244 r. Konrad ponownie najechał dobra biskupa krakowskiego, jego ruski sprzymierzeniec Daniel Romanowicz ksiązę halicko-włodzimierski za namową Konrada wyprawił się na ziemię lubelską, młodszy brat Daniela Wasylko, dotarł pod Zawichost, nie udało mu się jednak przekroczyć Wisły ze względu na wezbranie rzeki¹³. Rycerstwo Bolesława Wstydlivego w odwecie spustoszyło ziemię chełmską¹⁴. To skłoniło Daniela do kolejnej wyprawy, której celem stał się Lublin. Daniel odebrał przysięgę wierności od Lublinian, co sugeruje, że grodu nie zdobył, został dodatkowo zagrożony najazdem wojsk węgierskich¹⁵. Niewykluczone, że w którejś z tych wypraw uczestniczyli Litwini – Kronika wielkopolska, wspomina o najeździe na okolice Kielc Konrada z licznymi poganami bez podania konkret-

7 J. Żenkiewicz, *Litwa na przestrzeni wieków i jej powiązania z Polską*, Toruń 2001, s. 19.

8 J. Długosz, *Roczniki...*, ks. 7 i 8, s. 49-50.

9 J. Powierski, *Kazimierz Kujawski a początki rywalizacji o ziemie zachodniobałtyjskie (do 1247 r.)*, „Ziemia Kujawska”, 1981, t. 6, s. 15.

10 G. Białuński, *Studia z dziejów plemion ruskich i jaćwieskich*, Olsztyn 1999, s. 91.

11 *Kronika wielkopolska, Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), n.s., t. 8, s. XIV, XXII-XXVI. W opinii B. Kürbis autorem był Godzisław Baszek. Wg Augusta Bielowskiego było dwóch autorów – biskup poznański Boguchwał i kustosz katedry poznańskiej Godzisław Baszek. Zob. *Kronika Boguchwała i Godysława Paska*, MPH, t. 2, wyd. A. Bielowski, s. 454-458.

12 *Kronika wielkopolska*, tł. K. Abgarowicz, Warszawa 1965, s. 223, r. 74; J. Długosz, *Roczniki...*, ks. 7, 8 s. 56.

13 *Polnoje sobranije ruskich lietopisiej*, (dalej: PSRL), Moskwa 1962, t. 2, s. 795-797. Podana data 1245 została skorygowana na 1243 i 1244. Zob. B. Włodarski, *Polska i Ruś...*, s. 125.

14 B. Włodarski, *Polityczne plany Konrada I...*, s. 58-59.

15 M. Bartnicki, *Polityka zagraniczna księcia Daniela halickiego w latach 1217-1264*, Lublin 2005, s. 81-85.

nego roku¹⁶. Według Jana Długosza był to najazd Litwinów, Rusinów i Jaćwięgów, których Konrad „sprowadził... na ziemię lubelską”¹⁷.

Pod datą 1244 roczniki (kapitulny krakowski, krótki, Traski, kodeks szamotulskiego) podają informację o zdewastowaniu Lublina i Sieciechowa przez Prusów¹⁸. Rocznik kapitulny krakowski jest najbliższy omawianym wydarzeniom, powstał bowiem około 1266 r.¹⁹ Rocznik krótki, z około 1268 r. oparty jest na tej samej podstawie źródłowej co Rocznik kapitulny²⁰. Rocznik świętokrzyski, pochodzący z późniejszego okresu, bo z lat osiemdziesiątych XIV w., a opierający informacje z XIII w. głównie na Roczniku krótkim²¹, wspomina jednak o wyprawie Rusinów²². G. Białuński zasugerował, że w tekście rocznika mogło być słowo „Ruthensi” zamiast „Pruthensi” choć w jego opinii niewykluczone, że nastąpiły dwa najazdy: pruski (objął okolice Lublina, Sieciechów i Łuków) oraz ruski (dorzecze Sanu i rejon Podgórze)²³.

W 1246 r. Konrad Mazowiecki po raz ostatni wyprawił się na Małopolskę. Wraz z Litwinami (i księciem opolskim Mieszkiem) pokonał pod Zarzysowem (może Jaroszyńcem) Bolesława Wstydlwego, który stracił wielu ludzi i zmuszony został do ucieczki. Według Kroniki wielkopolskiej „Litwini i Mazowszanie zabili bardzo wielu Sandomierzan i Krakowian, wielu z nich biorąc do niewoli”²⁴. Wzmianki o tych wydarzeniach znajdują się też w kilku redakcjach Rocznika małopolskiego (powstałych w czasach Kazimierza Wielkiego²⁵). Rocznik Traski podaje, że Bolesław Wstydlwy stoczył w 1246 r. bitwę „in Iarosin” z Litwinami, gdzie poległo mnóstwo rycerzy²⁶. W Kodeksach: Kuropatnickiego i szamotulskim są bardzo podobne informacje²⁷. Rocznik krakowski wspomina o Rusinach w 1246 r. pod Lublinem, Sieciechowem i Łukowem²⁸. Jan Długosz podaje, że za sprawą Konrada Litwini wyprawili się też na Opatów i „sąsiadujące z nim ziemie”²⁹ – przypuszczalnie była to akcja rabunkowa przy okazji ich pobytu w Polsce razem z wojskami Konrada³⁰.

W Kronice wielkopolskiej znajduje się informacja, że Konrad Mazowiecki walcząc o ziemie Bolesława Wstydlwego „często wiódł Jaćwingów, Skowitów, Prusów, Litwinów, Żmudzinów, najętych za zapłatę, celem pustoszenia ziem sandomierskich bratanka swego”³¹. Litwini i może pośredniczący Jaćwięgowie mogli stanowić

16 *Kronika Wielkopolska...*, s. 210, r. 62.

17 J. Długosz, *Roczniki...*, ks. 7 i 8, s. 55.

18 MPH, t. 2, s. 838; MPH, t. 3, s. 167; *Monumenta Poloniae Historica. Nova series* (dalej: MPH s.n), t. 5, s. 80, 241.

19 *Ibidem*, s. XXXVII.

20 *Ibidem*, s. LV.

21 *Ibidem*, t. 12, s. IX-X, XLVIII.

22 *Ibidem*, s. 39.

23 G. Białuński, *op. cit.*, s. 91-92.

24 *Kronika wielkopolska*, s. 226-227, r. 80; J. Długosz, *Roczniki*, ks. 7, 8, s. 69

25 J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do 1480 r.)*, Wrocław 1964, s. 65.

26 MPH, t. 2, s. 838.

27 *Ibidem*, t. 3, s. 168, 169.

28 *Ibidem*, t. 2, s. 838.

29 J. Długosz, *Roczniki...*, ks. 7 i 8, s. 65.

30 G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 37.

31 *Kronika wielkopolska*, Warszawa 1965, s. 210, r. 62.

dla Konrada wojsko najemne, które miało prawo łupienia najeżdżanych terenów – Konrad zatem był pionierem w wynajmowaniu wojska pogańskiego. Polityka Konrada stanowiła też początek zbliżenia Polski z Litwą³². Najazdy Litwinów kojarzono z interesami Konrada. Pod rokiem 1248 po śmierci Konrada Jan Długosz pisze „błogą ciszę i prawdziwy spokój odzyskały ziemie krakowska, sandomierska i lubelska po zgonie księcia mazowieckiego Konrada, który zwykł był najeżdżać te ziemie i sam i z pomocą wojsk barbarzyńskich Litwinów i Prusów”³³.

W 1249/50 r. z inicjatywy Daniela halickiego zawiązała się przeciwko Litwie koalicja Rusi halicko-włodzimierskiej (chciała odebrać Litwie Ruś Czarną) z Krzyżakami, Jaćwięgami, południową Żmudzią. Było to w okresie zbliżenia Daniela do Węgier za sprawą małżeństwa córki Beli IV z Lwem Daniłowiczem, co powodowało, że Bolesław Wstydlivy zięć Beli znajdował się wraz z Danielem w jednym obozie politycznym³⁴. Mendog próbował zyskiwać życzliwość Krzyżaków dzięki nadaniom ziem, którymi w rzeczywistości nie władał – w latach 1253-1259 nadał w formie darowizn część ziem jaćwieskich i włości żmudzkie³⁵. Próbował ich też zjednać obietnicą chrztu³⁶. Połowa XIII w. przyniosła przyjęcie chrześcijaństwa przez Mendoga wraz z żoną Martą, dwoma młodszymi synami oraz z całym dworem z rąk Chrystiana prezbitera Zakonu Inflanckiego³⁷ oraz koronację w 1253 r.³⁸ W 1254 r. rozpadła się koalicja antylitewska – Daniel halicki z Towciwiłem zawarli pokój z Mendogiem, wzmocniony małżeństwem córki Mendoga z synem Daniela Szwarnem, Ruś Czarna z Nowogródkiem jako lenno Litwy została oddana Romanowi Daniłowiczowi, Żmudź odłączyła się od Litwy. Żmudzini jednak uznali prawdopodobnie Mendoga po udzielonej im przez niego dyskretniej pomocy i pod warunkiem odstąpienia od Krzyżaków³⁹.

Zmienił się też kierunek ekspansji Litwinów – w 1200-1236 były tylko około 4 wyprawy na Polskę, już w latach 1237-1263 dwa razy więcej – wzrasta znaczenie zarówno najazdów na Ruś (zdobycze terytorialne) jak i na Polskę (łupy). Trudno ustalić dokładną liczbę najazdów ze względu na podawanie przez różne źródła jednego najazdu pod różnymi datami bądź nieścisłe określenia napastników, gdyż pod nazwą „Prusowie” często rozumiano Prusów, Litwinów i Jaćwięgów⁴⁰.

Jednak w drugiej połowie XIII w. w relacjach małopolsko-litewskich znajdujemy też epizody świadczące o współpracy, za którą dla Litwy zapłatą najczęściej było zdobycie łupów na najeżdżanym terenie. Jak zauważył J. Powierski logika takiej polityki (najeżdżanie na ziemie sąsiada, a następnie zawieranie z nim porozumienia), charakterystycznej dla etapu państwowości, na którym znajdowała

32 G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, s. 38.

33 J. Długosz, *Roczniki...*, s. 76.

34 D. Dąbrowski, *Małżeństwa Daniela Romanowicza (aspekt genealogiczny i polityczny)*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti*, red. A. Radziwiński i in., Toruń 1997, s. 48-50.

35 J. Żenkiewicz, *Litwa na przestrzeni wieków i jej powiązania z Polską...*, s. 25.

36 J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1982, s. 48.

37 A. Krawcewicz, *Powstanie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Białystok 2003, s. 140.

38 H. Wisner, *Litwa. Dzieje państwa i narodu*, Warszawa 1999, s. 8-9.

39 J. Ochmański, *op. cit.*, s. 50.

40 G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 34.

się Litwa, polegała na szukaniu możliwości zdobycia jak największej liczby łupów i brańców⁴¹.

W 1253 r. ruszyła wyprawa Bolesława Wstydlwego i Władysława księcia opolskiego z wojskami ruskimi Daniela Romanowicza na Śląsk przeciw Czechom, zakończona zdobyciem łupów. W oddziałach Daniela byli skłóceni z Mendogiem jego bratankowie, synowie Dowsprunka Towciwił i Edywid. Nie był to najazd litewski ale wyprawa polsko-ruska przeciw Czechom. Walki toczyły się koło Raciborza i pod Opawą. Ta wyprawa potwierdza, że Litwini w XIII w. nie zawsze wobec Polaków występowali jako napastnicy. Dotąd brali udział w wyprawach u boku książąt mazowieckich, tu zaistniała możliwość nawiązywania kontaktów z Litwinami przez Małopolan⁴².

Agresję Litwy wywoływały wyprawy polskie na Jaćwież oraz porozumienia z Krzyżakami, zawierane m.in. w celu podboju ziem jaćwieskich. Bolesław Wstydlwy w 1254 r. wszczął starania o utworzenie biskupstwa w Łukowie (plan chryścianizacji ziem jaćwieskich i Litwy udaremniiony przez Krzyżaków w 1257 r.)⁴³. W 1254 r. został też zawarty układ raciąski między księciem mazowieckim Siemowitem I, księciem ruskim Danielem i Krzyżakami (1/3 ziem jaćwieskich dla obu książąt, 2/3 podbitych ziem mieli otrzymać Krzyżacy). W wyniku wyprawy Jaćwięgowie zmuszeni zostali do płacenia daniny Rusi, może do Mazowsza przyłączono część ziem między Wisłą, Biebrzą i Nettą, zaś część południowej Jaćwieży do Rusi.

Jan Długosz podał pod datą 1255 r. informację, że „książę Litwy Mendog wyniesiony w tym roku dzięki staraniom braci Krzyżaków i za zezwoleniem papieża Innocentego IV na króla Litwy spalił drewniane podówczas miasto Lublin, a dokonawszy w jego okolicy wielu łupiestw i grabieży, uprowadził mnóstwo jeńców i wrócił na Litwę”⁴⁴. Jan Długosz zatem sugerował typową akcję łupieską. W opinii H. Łowmiańskiego najazdy z 1255 r. i następnych lat to dzieło Litwinów, którzy nie uznali Mendoga⁴⁵. Według B. Błaszczyka mógł być to odwet na Bolesławie Wstydlwym za udział jego wojsk w najeździe na Jaćwięgów z przelomu 1254/55, traktowanych przez Litwinów jako strefę ich wpływów⁴⁶. Książę ruski Daniel stworzył koalicję antyjaćwieską z udziałem wojsk księcia mazowieckiego Siemowita i Bolesława Wstydlwego, który osobiście nie brał udziału w kolejnej wyprawie – zimą 1255 na 1256⁴⁷. Bolesław Wstydlwy razem z Siemowitem I prowadzili inną niż Kazimierz kujawski politykę wobec Litwy – uwarunkowaną bliskością granicy litewskiej i najazdami Litwinów na ich ziemie. Posiadłości Kazimierza oddalone były od najazdów litewskich, ale za to miały wspólną granicę z Krzyżakami zatem książę

41 J. Powierski, *Kazimierz Kujawski a początki...*, s. 16.

42 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 39.

43 R. Orłowski, J. R. Szaflik, *Z przeszłości miasta Łukowa*, [w:] *Z przeszłości ziemi łukowskiej*, red. R. Orłowski, J. R. Szaflik, Lublin 1959, s. 16.

44 J. Długosz, *Roczniki...*, s. 121.

45 H. Łowmiański, *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno 1932, t. 2, s. 335-336, 338-339.

46 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 40.

47 G. Białuński, *op. cit.*, s. 102.

zę kujawski był zainteresowany zbliżeniem z ludami bałtyckimi jako naturalnymi sojusznikami przeciw Krzyżakom⁴⁸.

Pod koniec lat 60-tych popsuły się stosunki Litwy z Rusią, a także Polski z Rusią o czym świadczy udział książąt halicko-wołyńskich w wyprawie Tatarów w 1259 r., złe były także stosunki polsko-litewskie⁴⁹. Może Litwini brali udział w wyprawie Tatarów na Polskę w 1259 r. Kronika wielkopolska wspomina, że „Tatarzy za grzechy chrześcijan wkroczyli z Prusami, Rusinami, Kumanami i innymi ludami na ziemię sandomierską i okropnie ją ogołocili rabując, wznecając pożogę, zabijając ludzi. Tatarzy zaś wywiozłszy mienie z zamku i miasta Sandomierza spalili je”⁵⁰. W Roczniku sochaczewskim pod datą 1159 jest wzmianka o najeździe Tatarów z Litwinami pod Sandomierz (wymienieni są Piotr z Krępy i jego brat Zbigniew jako niefortunni obrońcy Sandomierza, Sandomierz został zdobyty z powodu błędnego dowodzenia Piotra)⁵¹.

Kazimierz kujawski w 1262 r., na mocy porozumienia z Mendogiem przeciw bratu Siemowitowi I i Zakonowi, które E. Suchodolska datowała na 1258 r.⁵², spowodował najazd Litwinów na ziemię mazowieckie. W zdobytym przez nich Jazdowie (w wigilię św. Jana Chrzciciela – 23 czerwca) Siemowit – wraz z synem Konradem II – dostał się do niewoli i poniósł śmierć przez ścięcie. Jednym ze skutków najazdu 1262 r. było porozumienie Bolesława Wstydlivego z Danielem Romanowiczem (byli też obecni synowie Daniela Lew i Szwarno oraz Wasylko z synem Włodzimierzem), zawarte w tym roku w Tarnawie (między Lublinem a dzisiejszym Biłgorajem), Rusini prawdopodobnie obiecali zachować neutralność w przypadku walk polsko-litewskich. Porozumienie było też zgodne z polityką Beli węgierskiego⁵³.

Po śmierci Mendoga (1263 r.) i w czasie choroby Daniela (zm. 1264 r.) Bolesław Wstydlivy podjął decyzję o wyprawie na Jaćwież. W 1264 r. wg rocznika kapituły krakowskiej oraz rocznika Traski, który podaje datę 14 czerwca, wojska krakowskie wyprawiły się na Jaćwięgow i odniosły zwycięstwo, poległ wódz jaćwieski Komat⁵⁴. Krzyżacy ostatecznie w latach 1276-1283 wyniszczyli ziemię jaćwieską – resztki Jaćwięgow wymigrowały na Litwę, Ruś i Mazowsze. Jaćwież spełniała dotąd rolę tarczy ochronnej dla Litwy przed Rusinami i Krzyżakami, podobnie dla Polski w stosunkach z Litwą⁵⁵.

48 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...* s. 30-31.

49 G. Białuński, *op. cit.*, s. 106-107.

50 *Kronika wielkopolska...*, s. 268-269, r. 130.

51 *Rocznik świętokrzyski*, MPH s.n., t. 12, s. 42 [71], *Rocznik sochaczewski*, s. 112 [49]; Podobnie w roczniku wielkopolskim MPH n.s., t. 5, s. 242; A. Rutkowska Płachcińska, *Podanie o Piotrze z Krępy w świetle rękopisów rocznika świętokrzyskiego nowego oraz późniejszych przekazów*, [w:] *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich. Księga pamiątkowa dla uczczenia 30-lecia pracy naukowej B. Kürbis*, red. H. Chłopocka i in., Poznań 1984, s. 263-270.

52 E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, [w:] *Dzieje Mazowsza*, red. A. Gieysztor; H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 182.

53 Z. Szambelan, *Najazdy ruskie na ziemię sandomierską w XIII w.*, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia Historica, 1989, t. 36, s.19; B. Włodarski, *Polska i Ruś...*, s. 148-149.

54 MPH s.n., t. 5, s. 91; *Ibidem*, t. 2, s. 839; Kodeks szamotulski podaje tę wiadomość pod rokiem 1163. Zob. *Ibidem*, t. 3, s. 171, *Rocznik Sędziwoja* pod datą 1167. Zob. *ibidem*, t. 2, s. 878.

55 J. Powierski, *Rola Jaćwieży w walce ludów bałtyjskich z agresją krzyżacką*, „Rocznik Białostocki”, 1981, t. 14, s. 111; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 31.

W 1265 r. mimo zawartej przez Bolesława Wstydlivego umowy z Rusią nastąpił napad Litwinów, prowadzonych przez ludzi Szwarna, pełniących funkcje zwiadowców i przewodników oraz Rusinów na Małopolskę w odwecie za zniszczenie przez Bolesława Wstydlivego Jaćwieży – przez Drohiczyn wtargnęli do ziemi łukowskiej, przeprawili się przez Wisłę u ujścia Wieprza i napadli na terytorium radomskie (najazd na Skaryszew, Ilżę i Tarczek w ziemi sandomierskiej). Wydarzenia te opisuje Latopis halicko-wołyński. Z powodu choroby Bolesława Wstydlivego najeźdźcy nie napotkali większego oporu⁵⁶. Bolesław Wstydlivy wysłał poselstwo do księcia ruskiego z zapytaniem o złamanie umowy tarnawskiej, książę ruski wyparł się udziału w wyprawie, jednak doszło do walk w rejonie pogranicza małopolsko-ruskiego, zakończonych zwycięską dla Małopolan bitwą 19 czerwca 1266 r. w rejonie Roztocza⁵⁷. Miejsce i datę bitwy podają polskie roczniki – stosunkowo najwięcej informacji zawiera rocznik franciszkański krakowski, powstały pod koniec XIII w.⁵⁸ O bitwie wspomina też Kronika wielkopolska⁵⁹.

W kolejnej wyprawie Bolesława Wstydlivego na Śląsk w kwietniu i czerwcu 1271 r. znajdowali się, oprócz Bolesława Pobożnego oraz Leszka sieradzkiego i Konrada II czerskiego, Litwini i Rusini. Celem wyprawy było udzielenie pomocy Węgom zaatakowanym przez Czechów. O stratach uczynionych przez wojska Konrada II, Bolesława Wstydlivego oraz Rusinów i Litwinów na Śląsku dowiadujemy się z dokumentu biskupa wrocławskiego Tomasza skierowanego do biskupa płockiego Piotra z prośbą o upomnienie Konrada II i skłonienie go do wyrównania tych strat⁶⁰. Na Litwie panował wtedy Trojden, który prowadził podobną do Mendoga politykę względem wschodnich sąsiadów. Litwini w tej wyprawie stali się sojusznikami książąt polskich, ceną ich udziału było zapewne prawo do łupu, wzorem Konrada Mazowieckiego zostali najęci przez polskich książąt.

W 1273 r. znów spotykamy Litwinów na ziemiach polskich, tym razem jako najeźdźców w ziemi lubelskiej, co może być związane z walką Bolesława Wstydlivego z biskupem krakowskim Pawłem z Przemankowa i z zamieszkami na terenie Małopolski. Rocznik Traski wspomina pod 1273 r., że Litwini dewastowali ziemię lubelską⁶¹. Według Jana Długosza sprowadził Litwinów biskup krakowski, który wykorzystywał ich do walki z przeciwnikami politycznymi, członkowie jego rodziny zawierali z Litwinami związki małżeńskie⁶². W opinii G. Błaszczyka biskup raczej myślał o akcji chrystianizacyjnej, niewykluczona jest też inspiracja ze strony buntowników⁶³. Zdaniem J. Powierskiego i G. Białuńskiego była to typowa wyprawa łupieska⁶⁴. Możliwe, że Litwini wykorzystali okres walk wewnętrznych w Małopolsce dla rabunku wschodnich rejonów księstwa krakowsko – sandomierskiego.

56 PSRL, s. 864-866; Z. Szambelan, *op. cit.*, s. 19.

57 *Ibidem*, s. 20-21

58 *Rocznik franciszkański krakowski*, MPH, t. 3, s. 46, 48; *Rocznik kapitulny krakowski*, *Ibidem*, t. 2, s. 808, *Rocznik krakowski*, *Ibidem*, t. 2, s. 839 (pod rokiem 1267).

59 *Kronika wielkopolska...*, s. 283, r. 149.

60 *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 2, Wrocław 1989, nr 53, s. 51; *Rocznik Traski*, MPH, t. 2, s. 842.

61 *Rocznik Traski*, MPH, t. 2, s. 842.

62 J. Długosz, *Roczniki...*, ks. 7 i 8, s. 223, 232-233.

63 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 46.

64 J. Powierski, *Rola Jaćwieży...*, s. 105; G. Białuński, *op. cit.*, s. 114.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XIII w. zepsuły się dobre stosunki Bolesława Wstydliwego z Konradem II i narastał konflikt między nimi związany z wyznaczeniem przez Bolesława jako swego następcę księcia sieradzkiego Leszka Czarnego⁶⁵. Przymuszalnie najazd litewski w 1277 r. na Kujawy i ziemię łęczycką, sąsiadującą z dzielnicą Leszka Czarnego, przy cichym poparciu Konrada II (Litwini przeszli bez oporu przez Mazowsze) mógł być już częścią działań skierowanych przeciw Leszkowi Czarnemu i Bolesławowi Wstydliwemu⁶⁶. Według latopisu halicko-wołyńskiego w 1279 r. doszło do napięć między Włodzimierzem ruskim i Konradem II, najprawdopodobniej nie bez udziału Bolesława Wstydliwego. Latopis wspomina o głodzie na Litwie, Jaćwieży i w innych krajach-Litwini zaproponowali Włodzimierzowi kupno zboża za воск, futra i srebro. Książę ruski wysłał zboże rzekami Bug i Narew, jednak zostało zrabowane – jak sugerował Bolesław Wstydlivy za wiedzą Konrada II (intryga Bolesława Wstydliwego, który mówił Włodzimierzowi, że Konrad naraził go na wstyd)⁶⁷. Według B. Włodarskiego Konrad nic o wspomnianych wydarzeniach nie wiedział. W odwecie nastąpił najazd łupieski na Mazowsze oddziału wysłanego przez Włodzimierza, ale ostatecznie zatarg złagodzony – Konrad II, któremu zależało na dobrych relacjach z Rusią zapewne wynagrodził straty Włodzimierzowi⁶⁸. Rok 1279 to też data przełomowa w kontaktach mazowiecko – litewskich, bowiem doszło do małżeństwa brata Konrada II – księcia Bolesława II z córką Trojdena, Gaudemundą Zofią. Trojden potrzebował sojusznika w walce z Krzyżakami, Bolesław II liczył na pomoc w walce z bratem i zaprzestanie najazdów litewskich na Mazowsze płockie, które rzeczywiście znacznie się zmniejszyły. Natomiast wzrosła liczba najazdów na wschodnią Małopolskę.

Według latopisu halicko-wołyńskiego w 1278 r. na ziemię lubelską wyprawili się Litwini – Trojden posłał swego brata Sirpucia⁶⁹. Rocznik świętokrzyski (napisany około sto lat później niż miały miejsce wspomniane wydarzenia) podaje, że Leszek Czarny zwyciężył Litwinów pod Równem w 1278 r.⁷⁰. Zdaniem J. Powierskiego w roczniku doszło do połączenia dwóch informacji, jednak książę wtedy rzeczywiście w ziemi łukowskiej pokonał Litwinów, być może wracających z okolic Lublina⁷¹. W opinii H. Paszkiewicza chodzi o wyprawę na Lubelszczyznę z 1280 r.⁷², zaś

65 B. Włodarski, *Polska i Ruś...*, s. 195.

66 J. Powierski, *Polityczne tło małżeństwa Bolesława II mazowieckiego z córką Trojdena litewskiego Gaudemundą Zofią*, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, Toruń 1997, s. 71.

67 PRSL, t. 2, 879-880; G. Białuński, *op. cit.*, s. 115.

68 B. Włodarski, *Polska i Ruś...*, s. 194; B. Włodarski, *Alians rusko-mazowiecki z drugiej połowy XIII w. Karta z dziejów Konrada II Mazowieckiego*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, Kraków 1938, t. 2, s. 617.

69 PRSL, s. 878.

70 MPH n.s., t. 12, s. 52.

71 J. Powierski, *Polityczne tło małżeństwa Bolesława II...*, s. 72-73.

72 J. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV w.*, Warszawa 1933, s. 140, przyp. 1.

S. Krakowski uznał, że opisywane wydarzenia miały miejsce w 1282 r.⁷³ G. Błaszczyk przyjął, że sprawa najazdu litewskiego w 1278 r. nie jest pewna.⁷⁴

W Roczniku Traski pod datą 1280 czytamy „koło Goźlic, mianowicie Piotr syn Wojciecha krakowski, Janusz sandomierski wojewodowie, Warsz kasztelan krakowski z 600 ludźmi w rękę i pokonali podziwu godną mnogość Tatarów, Litwinów, Rusinów, Panu niebios zwycięstwo zanosząc. Ten [Lew] zaś następnego dnia uciekł z ziemi [Leszkowiej] mocno zawstydzony”⁷⁵. Podobne informacje podaje również kodeks Szamotulskiego⁷⁶. Także rocznik Kuropatnickiego informuje, że w 1280 r. Leszek rozbił Rusinów i Tatarów pod Goźlicami⁷⁷. O udziale Litwinów w tym najeździe wspominał za wcześniejszymi źródłami Jan Długosz⁷⁸. Zapewne głównym celem wyprawy dla Litwinów było zdobycie łupów. Lew Daniłowicz zaś przypuszczalnie chciał wykorzystać (w celu zagarnięcia terytorium lubelskiego) okres zamieszania po śmierci Bolesława Wstydlivego⁷⁹, choć według S. Krakowskiego nie było w Małopolsce wyłonionego stronnictwa, które go popierałoby. Jako inicjatora wyprawy S. Krakowski sugerował Nogaję, zwolennika ingerencji w sprawę Litwy, Polski i Rusi⁸⁰. Latopis halicko-wołyński podaje, że Lew powrócił z tej wyprawy z „wielką niesławą”⁸¹.

Bunt możnych przeciwko Leszkowi Czarnemu w 1282 r. wypadł tuż po udanej wyprawie na Jaćwiągów (może w sierpniu) a przed kolejnym najazdem Litwinów na Małopolskę (październik-listopad)⁸². W 1282 r., według zapiski w roczniku Traski, w czasie walk Leszka Czarnego z Konradem II Litwini skrycie wtargnęli do ziemi sandomierskiej⁸³. Możliwość pobłażliwości księcia wobec uczestników rokосу związana była z najazdem-wojsko małopolskie przeciw Litwinom prowadził wojewoda Janusz, przywódca niedawnego buntu⁸⁴. Według Roczników Jana Długosza w 1282 r., kiedy Leszek zastanawiał się co robić, pojawił się mu we śnie Michał Archanioł, zachęcając do walki i obiecując zwycięstwo. Kronikarz włączył do tej relacji, opowiadanie z rocznika Traski dotyczące zwycięstwa Leszka nad Jaćwiągami nad Narwią⁸⁵ o prześladowającym barbarzyńców wyciu psów prowadzonych z jeńcami⁸⁶.

Wyprawa litewska z 1282 r. miała też charakter polityczny bo była skorelowana z najazdem Włodzimierza Wasylkowicza halicko-włodzimierskiego na Mazowsze

73 S. Krakowski, *Obrona pogranicza wschodniego Małopolski za Leszka Czarnego*. ZNUŁ, 1960, z. 15, s. 110, przyp. 65.

74 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 48.

75 MPH, t. 2, s. 47; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Księżę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 287.

76 MPH, t. 3, s. 181.

77 *Ibidem*, s. 180.

78 J. Długosz, *Roczniki...*, s. 211 (też Jaćwiągowie).

79 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 48.

80 S. Krakowski, *op. cit.*, s. 99.

81 PSRL, t. 2, s. 882.

82 S. Krakowski, *op. cit.*, s. 105-107.

83 MPH, t. 2, s. 848.

84 S. Krakowski, *op. cit.*, s. 113.

85 MPH, t. 2, s. 848.

86 J. Długosz, *Roczniki...*, s. 276-279. Jan Długosz wskazywał na miejsce bitwy „między Narwią a Niemnem”. Wg S. Krakowskiego, *op. cit.*, s. 109 była to bitwa nad Narwią.

płockie i przeciw Leszkowi Czarnemu. Litwini zdobyli około 6 tys. jeńców, oddziały polskie dogoniły i rozbiły część Litwinów może pod Łukowem (we wsi Równie) – Polacy zastosowali ucieczkę pozorowaną. Odzyskano jeńców a ponad tysiąc Litwinów dostało się do niewoli⁸⁷. Piotr z Dusburga opisuje jak ośmiuset mężów z Litwy „w tej części ziemi polskiej, która nazywa się Kersaw” zniszczyło 10 wsi i zabiło wielu chrześcijan, a następnie wycofało się z łupem. „Mąż oddany Bogu” Leszek Czarny wybrał 300 mężów i z nimi ruszył do walki – z 800 Litwinów uratowało się dziesięciu⁸⁸. Zdaniem J. Powierskiego ta wyprawa miała miejsce w 1278 r. bowiem Piotr z Dusburga przeszedł do jej opisu bezpośrednio po przedstawieniu wydarzeń z 1277 r.⁸⁹ Wydawcy „Kroniki ziemi pruskiej” przyjmują, że opis dotyczy bitwy pod Równem w ziemi sandomierskiej w 1282 r. Rocznik Traski, z pierwszej połowy XIV w.⁹⁰, wspomina o wyprawie Litwinów pod datą 1282, opisuje zwycięską bitwę, nie podając jednak nazwy miejscowości, gdzie do niej doszło⁹¹. Relacja zawarta w tym roczniku jest jednak stosunkowo obszerna i zawiera charakterystyczne informacje, być może opowiedziane przez naocznych świadków wydarzeń⁹². Według części roczników opisywane powyżej wydarzenia miały miejsce w 1283 r. Rocznik krakowski pochodzący z XIV w., a należący do tej samej grupy roczników co rocznik Traski⁹³ podaje, że w 1283 r. Leszek pokonał licznych Litwinów pod Równem⁹⁴. W Rocznika krótkiego dopełnieniu (przynależnym do drugiej grupy roczników polskich, pochodzących ze schyłku XIII i początku XIV w.)⁹⁵ znajdujemy podobną wzmiankę pod 1283 r. o zwycięstwie Leszka pod Równem nad Litwinami⁹⁶. Także według Jana Długosza w 1283 r. w czasie najazdu Litwinów miała miejsce bitwa w miejscowości Równie⁹⁷. S. Krakowski przyjął, że Długosz idąc za wiadomościami wspomnianych wyżej roczników i uznając, że trzy ważne wydarzenia (walka z Jaćwięgami, bunt możnych i wyprawa Litwinów) nie mogły mieć miejsca w drugiej połowie 1282 r., najazd litewski zapisał pod 1283 r.⁹⁸

Pod datą 1284 Piotr z Dusburga opisuje jak Bartowie, jedno z plemion pruskich wraz z Litwinami wyruszyli z okolic Grodna „przeciwko Polsce, gdzie oprócz tego, że wyrządzili tam wiele zła, to jeszcze uprowadzili stamtąd wielki łup w ludziach i bydłe”⁹⁹. Niepewny (Małopolska albo ziemia czerska) jest kierunek tego najazdu, choć zdaniem G. Błaszczyka, miejsce wymarszu Litwinów sugeruje raczej wypra-

87 S. Krakowski, *op. cit.*, s. 110-111.

88 Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tł. S. Wyszomirski, Toruń 2005, s. 152, 153, r. 195, 196.

89 J. Powierski, *Polityczne tło...*, s. 73.

90 MPH, t. 2, s. 827.

91 *Rocznik Traski*, t. 2, s. 848-849.

92 S. Krakowski, *op. cit.*, s. 110.

93 G. Labuda, *Roczniki*, „Słownik Starożytności Słowiańskich”, t. 4, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław 1970, s. 510 oraz tabela II Filiacja roczników polskich, oprac. G. Labuda.

94 MPH, t. 2, s. 827, 849.

95 G. Labuda, *Roczniki...*, s. 512.

96 MPH n.s., t. 5, s. 244.

97 J. Długosz, *Roczniki...*, ks., 282-285.

98 S. Krakowski, *op. cit.*, s. 106; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 49.

99 Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej...*, s. 166, r. 225.

wę na ziemię czerską w czasie walk Bolesława II (zięcia Trojdena) z bratem Konradem II czerskim¹⁰⁰.

Następny najazd Litwinów na Małopolskę miał miejsce w 1285 r., kiedy księża ruscy Lew i Włodzimierz wystąpili przeciw Bolesławowi II płockiemu w ramach odwetu za jego interwencję w ziemi ruskiej, prawdopodobnie podjętą w porozumieniu z Leszkiem Czarnym. Początkowo nie uczestniczyli spóźnieni Litwini. Może specjalnie nie chcieli występować przeciw sojusznikowi lub – jak uważał B. Włodarski – przeszkodziły im wiosenne roztopy, o których wspomina latopis halicko-wołyński opisując wyprawę, stąd uderzenie Litwinów nie na Mazowsze a na ziemię lubelską, którą złupili¹⁰¹. Informacja kodeksu królewieckiego o bitwie z Litwinami w Jarzewie pod datą 1285 dotyczy według G. Błaszczyka raczej wyprawy z 1246 r. „Jarzewo” to przekręcona nazwa „Jarzewoz” lub „Iaroczin”. J. Błaszczyk zwrócił uwagę, że w rękopisie królewieckim wzmianki poprzedzające i następujące po „Jarzewie” pokrywają się ze wzmiankami z cytowanych wyżej rękopisów (rocznik Traski, kodeksy: Kuropatnickiego i szamotulski) z lat 1245 (w królewieckim jako rok 1282) i 1247 (jako rok 1286)¹⁰²

Po wydarzeniach lat 1288-1289, związanych z walką o panowanie w księstwie krakowsko-sandomierskim, których skutkiem m.in. było pogodzenie się dwóch książąt mazowieckich: Konrada II i Bolesława II, ustają najazdy litewskie na Mazowsze. Latopis hipacki podaje wiadomość o pobycie Konrada, księcia czerskiego na Rusi w drugiej połowie 1288 r., gdzie zastał go wysłaniec z Lublina, imieniem Jartak, który przywiózł wiadomość o śmierci Leszka Czarnego. Dalej latopis opowiada o wyprawie Konrada pod Lublin, którego wskutek postawy mieszkańców (zapowiedzieli lojalność wobec tego, kto zdobędzie Kraków) nie udało mu się opanować¹⁰³. Książę ruski Włodzimierz w tym czasie był umierający. Konrad II czerski zaś starał się wejść w dobre układy z wyznaczonym już jego następcą – Mścisławem. Mścisław musiał walczyć m.in. z Lwem, dopiero po intronizacji w czerwcu 1289 r. mógł udzielić pomocy Konradowi II w zajęciu ziemi sandomierskiej, pod nieobecność rycerstwa sandomierskiego, zajętego walkami w ziemi krakowskiej. Rycerstwo małopolskie pod przywództwem biskupa krakowskiego Pawła z Przemankowa zjechało się wcześniej – prawdopodobnie w drugiej połowie 1288 r. – w Sandomierzu i powołało na tron krakowski księcia płockiego Bolesława II¹⁰⁴. Około października 1288 r. Bolesław II zajął Kraków i zostawił go pod komendą kasztelana krakowskiego Sułka z Niedźwiedzia, nie wiedząc, że ten był w zмовie z Henrykiem Probussem, którego wprowadzeniem na tron krakowski zainteresowani byli też mieszczanie krakowscy¹⁰⁵. Nastąpiła zmiana układu sił w Małopolsce. Doszło do walk Henryka Probusea z Bolesławem II, wspieranym przez Władysława

100 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 50.

101 PSRL, s. 888; B. Włodarski, *Polska i Rus...*, s. 202-203.

102 MPH, t. 3, s. 168-169; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 51.

103 PSRL, t. 2, s. 908-909.

104 Wspominają o tym roczniki: *Rocznik Traski*, s. 848, *Rocznik Sędziwoja*, s. 878; MPH, t. 2; *Rocznik Małopolski*, s. 180, MPH, t. 3.

105 T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288-1306*, Bydgoszcz 1992, s. 24-25; A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001, s. 131-132.

Łokietka i Kazimierza kujawskiego oraz Konrada II czerskiego, (pogodzonego z bratem Bolesławem II). Bolesław II przy pomocy Lwa halickiego próbował jeszcze zdobyć Kraków w pierwszej połowie 1289 r. ale ostatecznie zrezygnował z rywalizacji o tron krakowski, podobnie jak Konrad został zmuszony do opuszczenia Sandomierza¹⁰⁶. Jednak od tego momentu książęta mazowieccy nie walczyli już ze sobą, przestali więc wykorzystywać Litwinów w czasie wzajemnych walk¹⁰⁷. W latach dziewięćdziesiątych XIII w. Litwini stali się częstymi gośćmi w Wiznie, grodzie na pograniczu Mazowszan, Jaćwiegów i Rusinów, położonym na drodze do Grodna, dogodnym punkcie dla ataków litewskich na Prusy i ziemię chełmińską. Wizyty Litwinów w Wiznie miały miejsce zapewne w porozumieniu z Konradem II, do którego należała Wizna (zmarłym w czerwcu 1294 r.)¹⁰⁸. Jak pisał Piotr z Dusburga, mimo kolejnych napomnień ze strony mistrza Meinharda książę mazowiecki Bolesław „wyzbywszy się lęku przed Bogiem” gościł Litwinów „wrogów wiary i dopuszczał do tego aby łupili oni ziemię pruską i polską”¹⁰⁹. W 1294 r. Mistrz „Meneko zdobył był wspomniany zamek i do szczytu zburzył”¹¹⁰ Litwini jednak pomogli rok później Bolesławowi odbudować Wiznę¹¹¹.

Nie ustały jednak najazdy litewskie na ziemię sandomierską. Kolejna wyprawa mogła mieć miejsce w 1295 r., kiedy – jak podaje rocznik Traski – Litwini dotarli do Gnojna, przypuszczalnie w ziemi sandomierskiej koło Chmielnika na południe od Kielc¹¹², choć w opinii J. Powierskiego informacja ta może dotyczyć miejscowości pod Bobrownikami w ziemi dobrzyńskiej bowiem wprawdzie wspominają o tym źródła proveniencji małopolskiej jednak zainteresowane Kujawami i działalnością Władysława Łokietka¹¹³. Pod datą 1296 rocznik Traski wspomina o kolejnym najeździe Litwinów na ziemię sandomierską, gdzie zostali pokonani¹¹⁴. Podobnie w roczniku Kuropatnickiego zapisano, że w 1296 r. Litwini przybyli i spustoszyli ziemię sandomierską¹¹⁵. Były to zapewne najazdy o charakterze rabunkowym.

Roczniki małopolskie zawierają też informację pod 1302 r., że Rusini, Litwini, Tatarzy znaleźli się pod Lublinem¹¹⁶. Według rocznika Traski w 1302 r. Krako-

106 H. Łowmiański, *Początki Polski*, Warszawa 1985, t. 6, cz. 2, s. 848; B. Włodarski, *Udział Rusi halicko-włodzimierskiej w walce książąt na Mazowszu w drugiej połowie XIII w.*, [w:] *Wieki średnie. Medium aevum. Prace ofiarowane T. Manteufflowi w 60-tą rocznicę urodzin*, red. T. Gieysztor i in., Warszawa 1962, s. 180-182; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288-1293*, „Zapiski kujawsko-dobrzyńskie”, 1987, t. 6, s. 51; *Kodeks Kuropatnickiego*, MPH, t. 3, s. 184 wspomina o wyrzuceniu Bolesława II z Krakowa przez rycerstwo, które wcześniej go wybrało.

107 B. Włodarski, *Alians rusko-mazowiecki...*, s. 624-628.

108 A. Szweða, *Sprawa najazdu litewskiego na Mazowsze w 1302...*, s. 85-86.

109 Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej...*, s. 185, r. 258.

110 *Ibidem*; J. Długosz, *Roczniki...*, ks. 7, s. 560; D. Prekop, *Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą w latach 1283-1325*, Toruń 2004, s. 78.

111 Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej...*, s. 187, r. 262; A. Kamiński, *Wizna na tle pogranicza polsko-rusko-jaćwieskiego*, „Rocznik Białostocki”, 1961, nr 1, s. 54-55.

112 MPH, t. 2, s. 853. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 159; S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie 1325 r. Określenie problemu, jego literatura i źródła*, „Kwartalnik Historyczny”, 1926, t. 40, s. 585 uznał, że to Gnojno koło Chmielnika. Podobnie G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 55, przyp. 143.

113 J. Powierski, *Dobra ostrowicko-gołubskie księstwa włocławskiego na tle stosunków polsko-krzyżackich w latach 1235-1308*, Gdańsk 1977, s. 163, przyp. 67.

114 MPH, t. 2, s. 853.

115 *Ibidem*, t. 3, s. 186.

116 *Ibidem*, s. 188-189.

wianie i Sandomierzanie walczyli z Rusinami, Litwinami i Tatarami¹¹⁷. Wyprawę w 1302 r. skierowaną na ziemię sandomierską z udziałem Rusinów, Tatarów i Litwinów zorganizował książę kujawski Władysław Łokietek przeciw rządowi Wacława II, jej skutkiem dla Litwinów było zdobycie łupów. Istnieje hipoteza, że w 1302 r. w odpowiedzi na tę wyprawę rycerstwo małopolskie odebrało Rusi ziemię lubelską, być może zajęta przez Lwa Daniłowicza na mocy układu z Henrykiem IV Probussem w 1289 r.¹¹⁸, choć zdaniem K. Myślińskiego Jurij Lwowicz syn Lwa Daniłowicza, według latopisu halicko-włodzimierskiego znalazł się w 1289 r. pod Krakowem jako sprzymierzeniec Bolesława II, Konrada II i Władysława Łokietka, zaś o pobycie księcia Lwa w Opawie w 1289 r. w czasie zjazdu Henryka Probusa z królem czeskim Wacławem nic nie wiadomo. Jak pisał K. Myśliński, w okresie gdy Wacław czeski zasiadł na tronie w Krakowie, Władysław Łokietek utrzymywał się w ziemi sandomierskiej dzięki pomocy ruskiej, więc ruskie oddziały znalazły się np. w Lublinie i utrzymały tutaj po całkowitym wyparciu Władysława Łokietka z ziem polskich w 1300 r., bowiem Wacław czeski najprawdopodobniej nie zajął terytorium lubelskiego. W świetle takiej interpretacji wyprawa z 1302 r. sugeruje, że rycerstwo działało w interesie Wacława. Zdaniem K. Myślińskiego sprawę wyjaśnia Rocznik świętokrzyski, w którym wspomnianą powyżej informację podaną w roczniku Traski pod datą 1302, zapisano pod rokiem 1306¹¹⁹, zatem ziemia lubelska znajdowała się pod władzą księcia Lwa w latach 1300-1306¹²⁰.

W pierwszej połowie XIII w. najazdy litewskie były stosunkowo rzadkie, co około 10 lat z wyjątkiem okresu 1243-1246. Od 1253 r. Litwini niemal co roku napadali na Polskę, najdłuższa przerwa wyniosła 4 lata. Natężenie najazdów w II połowie XIII w. związane było z aktywnością młodego państwa litewskiego, zwłaszcza w czasach Mendoga, księcia Trojdena (1269-1281) i Witenesa (od 1295). Najczęściej w XIII w. wyprawiano się na Mazowsze i ziemię sandomierską – porównywalna jest liczba najazdów na te ziemie.

Najazdy Litwinów kierowały się na tereny zagospodarowane i szlaki handlowe. Skutkiem tych najazdów było słabe zaludnienie terenów wschodnich, gdzie przypadła nawet 1 osoba na km² (dla porównania na terytorium wiślickim 20-30 na km²)¹²¹. Najazdy wiązały się ze zubożeniem wschodnich ziem polskich (straty w ludziach; straty w mieniu). Z powodu „najazdów litewskich” przeniesiono klasztor klarysek z Zawichostu do Skały według Kroniki wielkopolskiej za życia Salomei, siostry Bolesława Wstydliwego (zm. w 1268 r.)¹²². Najazdy miały też skutki społeczne, w społeczeństwie polskim zakorzenił się negatywny obraz Litwinów. Takie wyobrażenie o Litwinach utrwalił też pod koniec XIV w. Janko z Czarnko-

117 *Ibidem*, s. 853.

118 Z. Szambelan, *op. cit.*, s. 30; K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, KH, 1978, t. 85, s. 597.

119 MPH, n.s., t.12, s. 59.

120 K. Myśliński, *Problemy terytorialne w stosunkach między Polską a księstwem halicko-włodzimierskim*, [w:] *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza*, red. J. Strzelczyk i J. Dobosz, Poznań 2000, s. 235-236; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 56.

121 *Ibidem*, s. 73.

122 J. Długosz, *Roczniki...*, *Kronika wielkopolska*, s. 285-286, r. 154; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 74.

wa¹²³, źle pisał o Litwinach Jan Długosz. Jeszcze w XVIII w. przysłowiowa „napaść litewska” to napaść zdradziecka, niespodziewana¹²⁴.

Jan Długosz podaje obszerne informacje o wyprawach Litwinów na ziemię polskie w XIII w., jednak możemy się obawiać, że fragmentaryczną wiedzę uzupełniał domysłami, bądź niechętny pogańskim Litwinom w wypadku wątpliwości dotyczących liczby wypraw mógł podawać większą ich ilość, kierował się też subiektywnym stosunkiem do książąt, np. niechętny Konradowi Mazowieckiemu zapewne akcentował udział Litwinów w jego wyprawach.

Litwini najeżdżali ziemię polskie głównie w celach rabunkowych, zwłaszcza w momencie rozbitcia politycznego i wewnętrznych walk o władzę. W czasie panowania Bolesława Wstydliwego istotnym motywem wypraw na Małopolskę był odwet za wyprawy na Jaćwież. Zaczęto też zawierać porozumienia z Litwinami, zwłaszcza robili to książęta mazowieccy i kujawscy (Konrad Mazowiecki, następnie Kazimierz Kujawski, Konrad II, Bolesław II, Władysław Łokietek) wykorzystując ich w walkach przeciw sobie wzajemnie (Siemowit i Kazimierz, Konrad II i Bolesław II) oraz przeciw Małopolsce (podobnie jak książąt ruskich, w których oddziałach często znajdowali się Litwini). Litwini w XIII w. zaczynają pojawiać się także w ziemi sandomierskiej nie tylko jako najeźdźcy, ale znajdujemy ich w oddziałach ruskich sprzymierzeńców rządzącego nią Bolesława Wstydliwego oraz w jego wyprawach na Śląsk.

Causes and goals of 13th c. Lithuanian forays on the Sandomierz territory

Military campaigns of Lithuanians on Polish lands, frequent in the 13th c., usually took place on the territory of Masovia and in the Sandomierz region. The goal of these campaigns was mainly plunder, especially at the times of political divisions and internal struggle for power. In the first half of the 13th c. Lithuanians were active in the Konrad Mazowiecki's troops, whose aim was to capture Lesser Poland, and in return for their services Konrad gave them the right to plunder the territories they invaded. A similar policy was practised by Konrad's descendants, who established links with Lithuanians against one another and against Lesser Poland. During the rule of Bolesław V the Chaste, an important motive behind Lithuanians military campaigns in Lesser Poland was revenge for the Jaćwierz campaign. Moreover, in the 13th c. Lithuanians were not only conquerors and allies of Masovian princes but also belonged to the Rus' allies of Bolesław the Chaste. They even participated in his campaigns in Silesia, in return for the permission to collect the loot.

123 *Kronika Janka z Czarnkowa*, t. J. Żerbiłło, Kraków 1996, s. 64-66, 108-109.

124 G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich...*, s. 76.